

AZ ÉN MAGYAR NYELVEM A TRÓPUSON

Ferdinandy Györggyel beszélget Tóbiás Krisztián

Milyen volt '56-ban az irodalmi hangulat, az irodalmi léghő Magyarországon?

Én '56 előtt a Fővárosi Autóbuszüzemben dolgoztam kalauz, majd garázsszofőr beosztásban, és inkább a munkásosztályról tudnék mesélni, mint az irodalmi életről; tény az, hogy akkor, amikor a XX. kongresszus '56 februárjában leleplezte a sztálini túlkapásokat és vétkeket, akkor a Honvédkórházban gyengélkedtem. Egy évig voltam katona, légvédelmi tüzér, és a Honvédkórházban nem tudtunk arról, hogy van egy Petőfi-kör, hogy van egy XX. kongresszus, hogy kezd a helyzet megváltozni kint a nagyvilágban, csak azt vettük észre, hogy az ilyen gyengélkedőket, mint én is voltam, leszereltek. És kiengedtek. Visszamentem azonnal az Autóbuszüzemhez és örültem, hogy újra visszavettek. Ez egy nagy dolog volt, hogy az ember ilyen komoly beosztásban van, azonnal, minden további nélkül visszaveszik. Most kicsit össze kell szednem magam, mert eddig még nem gondolkoztunk ezeken a réges-régi dolgokon. Akkor megdöbbsentem, hogy felvettek az egyetemre. Mert évekig felvételiztem az Eötvös Loránd Tudományegyetemre. Minden évben felvételiztem, minden évben sikerrel letettem az összes vizsgát, és minden évben közölték velem, hogy a családom nem támogatja elég lelkesen a munkásosztály forradalmi harcát, és ezért engem nem fognak felvenni még az idén, majd csak jövőre esetleg. Ezt mondta nekem Gyergyai Albert, aki nagyon kedves tanárom lett később. Nos, hát így; '56-ban fölvettek az egyetemre. Akkor rá kellett döbbsennem, hogy itt valami változik. Valami változik. Valami változóban van. Én hat hétig voltam csak egyetemista, mert utána kőműves és minden egyéb voltam a vadnyugaton, és ez a hat hét az Eötvös Loránd Tudományegyetemen ez az én egyetemi karrierem. Diákkarrierem, mert tanár aztán voltam 37 évig. De hát tanítani, mint tudjuk, azok tanítanak, akik nem tudnak semmit, úgyhogy minden stimmelt. Ez volt az én előkészületem '56-ra. Én buszos egyenruhában feszítettem ott bent az egyetemen és egyszer Füst Milán rám is szólt, hogy „a puskás ember ott, az ajtó mellett, mit szól?”, és akkor én mondtam, hogy kérem, én nem vagyok puskás ember, mert én autóbusz kalauz vagyok, és akkor azt mondta a Milán bácsi, hogy akkor jó, és folytatta az előadását. Ő csak azt látta, hogy egyenruhában vagyok. Az diákgyűlésen egyszer csak rám ordított egy Szilvi nevű lány, akivel aztán találkoztam Lyonban később, rám kiáltott, hogy „mit szól ehhez a munkásosztály?”. Mármint ahhoz, hogy mi ottan ugye készülünk valamire az egyetemen. Akkor nagyon mérges lettem, hogy ezek itt mit ugrálnak ez a sok 18 éves kis szar senki, mert én akkor már ugye elmúltam huszonegy éves, én már akkor egy öreg fiúnak számítottam, és visszaordítottam a Szilvinek, hogy „szarik rátok a munkásosztály!”. Nos, ez volt az én forradalmi múltamnak az első felvonása. Azután hát persze később másképp alakultak a dolgok, hiszen az ember mindenhová elment, mindent meghallgatott, mindenben részt vett, és lassan kialakult egy elképzelés; olyannyira, hogy mikor együtt vonultunk azután, akkor az ember úgy érezte, hogy ez az én társaságom, ez az én népem, és ezzel, ami most itt folyik, azonosulni tudok.

És eljött az a nap, amikor mégis megszületett az elhatározás, hogy elhagyod Magyarországot.

Sokáig vártam vele. Elkezdtünk újra dolgozni novemberben. A második szovjet invázió után az autóbuszok beindultak. Decemberben is dolgoztam, bejártam a Fürst Sándor Garázsba, a Hamzsabégi útra Budán. Úgy gondoltam, hogy minden a legnagyobb rendben lesz és maradok, de akkor megalakultak a munkástanácsok nálunk is, és '56. december 6-án – ezek olyan dátumok, amiket nem felejt el az ember soha – letartóztatták a fővárosi munkástanácsot. Egy nagygyűlés alkalmával. Akkor rájöttünk, hogy ránk, akik itt a munkástanácsokról álmodozunk, ránk rossz napok várnak. Akkor bejött anyám is a garázsba és mondta, hogy „most már az lenne a legjobb, ha a tanulmányaidat valamelyik francia egyetemen folytatnád, ha már úgyis évekig franciaszakos akartál lenni”, mondta derék anyám; és én megkérdeztem Bozsóka elvtársat, a párttitkárunkat, aki ott ült mellettem, hogy „Bozsóka elvtárs, te mit szólna ehhez? Most menjek ki nyugatra?” Azt mondta, „Gyuszikám”, mert csak így szólított engem „Gyuszikám. Miért ne? Menjen, nézzen körül a kapitalista nyugaton.” Megfogadtam a tanácsot, nem tudtam még, hogy ebből negyven, sőt, több mint negyven év lesz.

És milyen fogadtatás várta az '56-osokat Franciaországban?

Nem mentem azonnal Franciaországba. Először Bécsbe mentem. Annyira tetszett nekem, én ottmaradtam volna legszívesebben. Nem akartam olyan messze kerülni a határtól, itt akartam maradni a közelben, hogy vissza tudjak jönni az első adandó alkalommal. Mindnyájan így voltunk egyébként. Az '56-os egyetemisták, diákok, fiatalok, senki se gondolt arra, hogy ő most megcsinálja az életét valahol a nagyvilágban. Mi nem kivándorlók voltunk, mi nem emigránsok voltunk, mi fiatalok voltunk, akik meg akartuk nézni, hogy mi van a nagyvilágban és utána a lehető leggyorsabban haza akartunk jönni. És át akartunk adni a madárlátta kenyeret. Hazahozni a tapasztalatainkat. Így voltam ezzel én is. Bécsben találkoztam egy barátommal az utcán, aki azt mondta, hogy a franciák osztogatják az ösztöndíjakat. Bementünk a francia követségre és tényleg sikerült ösztöndíjat szerezni egy francia egyetemre. Ezért mentem el Franciaországba. Így kezdődött.

Franciaországban jelentek meg az első komolyabb publikációid. Magyarországon már próbálkoztál fiatalként szerkesztőségeknél, akik visszautasították a kézirataidat.

„Lévayné s. k.”, így volt aláírva, azt írta nekem, hogy „Ferdinád György autóbusz kalauz”. Ez volt a címe a levélnek. A honvédséghez küldte, mert akkor még gyengélkedtem, és azt írta, hogy „Kedves Elvtárs, írásai még nem érettek meg a nyilvánosságra, de kérjük, hogy küldje el összes írását véleményezés céljából.” És aláírta, hogy „Lévayné s. k.” Nagyon kedves volt ez a levél. Ma is őrzöm, azért tudom fejből elmondani. Ez nagyon fontos. Ez az első irodalmi sikerem.

És ki volt Lévayné?

Aztán gondoltam, hogy lehetséges, hogy Rajcsányiné volt. Azt mondták nekem, hogy akkor a titkár az írószövetségben Rajcsányi úr felesége volt, de hát ezt most már nem tudom megállapítani, mert gondolom, szegénykém már legalább fél évszázad óta föntről néz minket és mosolyog le ránk.

A Magyar Nyelv Napiján beszélgetünk itt, adódik a kérdés magától, hogy te magyar íróként lettél francia író.

Én francia író akartam lenni. Megérkeztem Franciaországba, akkor a Strasbourgi Egyetemen kezdtem tanulni, engem oda osztottak. Meg voltam róla győződve, hogy nekem franciául kell írnom. Már csak azért is, mert a sajtót azt tudtam olvasni, hiszen három éven át felvételiztem az ELTE-n, megtanultam azért annyira franciául, hogy el tudtam olvasni a napilapokat. És láttam a napilapokban, hogy a franciák mennyire félremagyarázzák a mi '56-os forradalmunkat. A francia sajtónak jelentős része olyan szélsőséges hangokat pengetett, olyat ütött meg, hogy hát, minthogyha mi itt, a pesti utcán meg akartuk volna dönteni a szocialista Szovjetuniót. Ennek a sajtónak voltak gyakorlati hatásai is. Párizsban például a Mabillon étterembe nem engedték be a menekülteket, a menekült magyar diákokat. Őrség állt az étterem előtt és azt mondták, ide fasiszták nem jöhetnek be ebédelni. Hát akkor mi, magyar menekültek testületileg átvonultunk a Luxemburg Kertbe, ahol volt egy izraelita étterem. Ott szeretettel fogadtak minket és ott kosztoltunk. Ezek olyan dolgok, amiket ma már nem nagyon mesél senki, és nem nagyon tudunk róla, de azért nem árt, nem árt tudni.

Megpróbálok máshogy megfogalmazni azt, amit az előbb kérdezni szerettem volna. Hogyan lettél francia író?

Igen. Úgy lettem francia író, hogy meg kellett írni valahogyan azt, hogy itt mi történt Budapesten. Amit a franciák vagy nem tudtak, vagy rosszul informálódtak. Mint ahogy mindig is rosszul informálódnak. A franciák ebben nagyon ügyesek, hogy mindig a lehető legrosszabb információkat szedik össze a nagyvilágból. Nos, hát akkor én elkezdtem írni a forradalomról. Az első cikkeim, amik megjelentek a napi sajtóban, azok a forradalom humoráról szóltak. Soha nem felejttem el, az egyik első írásomnak a bevezetője arról szólt, hogy nálunk Sztálin várta a legjobban a Mikulást, mert már októberben kitétte a csizmáit. Ehhez hasonló hangot ütöttem meg, azért hogy... ez bevetés volt. Tudtam, hogy valahogy a franciákat meg kell győzni arról, hogy itt nem fasiszta fiatalok garázdálkodtak Budapest utcáin. Így kezdtem. Franciául írtam és volt egy diáklány, aki lefordította, vagyis nem is annyira lefordította, én fordítottam, ő csak átjavította az én írásaimat; és a francia sajtóban jelentek meg az első írásaim. Így aztán lépésről lépésre francia íróvá váltam és akkor már gondoltam, hogy talán jobb is lesz, ha folytatom a francia íráságot, mert közben arra is rájön az ember, hogy a franciák nem fogják elolvasni, ha magyarul írja tovább a dolgait. Tehát ajánlatos a franciáknak francia nyelven írni. Ezt így folytattam egy darabig. Elég sokáig, tizennégy francia kötetem jelent meg. Végül is úgy nézett ki, hogy francia író lesz belőlem, egészen addig, amíg át nem kerültem Puerto Ricóba. Ott megint nyelvet kellett váltani. Ezúttal a spanyolt kellett volna megtanulni, és spanyolul kellett volna folytatni. Akkor rájöttem valamire – és most talán az, amiben utolérlek –, akkor rájöttem, hogy a trópusi hónapok és évek alatt a tanult nyelv, a francia az megkopik. Megkopik, mint Márai írta, „leesik nevről az ékezet”. Elbizonytalanodtam a franciával és akkor vettem észre, hogy a magyar nem. Az anyanyelv keményen, pontosan megmaradt, és hogyha én egy nyelvet akarok magamévá tenni, én továbbra is bármilyen nyelven dolgozni akarok, az nem lehet egy tanult nyelv, az nem lehet a francia, az csak a magyar, csak az anyanyelv lehet. Ott álltam vissza a magyar nyelvű írásra a trópuson, és attól kezdve, '64 óta vagyok olyan

magyar írópalánta, aki tanulja az anyanyelvét, és aki az anyanyelvén ír és dolgozik. Ez egy nagyon fontos felismerés volt, hogy tanult nyelven csak bestsellereket lehet írni. Hiszen gondoljuk csak meg, hogy azokból, akikből más nyelven vált író, akik magyarul kezdték és más nyelveken vált író belőlük, azok bizony általában megmaradtak a lektúr színvonalán. Olyan kitűnő és tehetséges író, mint Arnóthy Kriszta, bizony csak bestsellereket írt egész életében. Akkor Claire Kenneth, akit én az Utolsó Kenetnek hívtam egyszer, Claire Kenneth ugye New Yorkban, nagyon tehetséges író volt ő is. Ő pedig – már akkor több mint tíz fiatal fiú dolgozott neki, akinek kiosztotta, hogy „Halál Kairóban”, „Halál Tel Avivban”, így kiosztotta. Aztán amikor már minden főváros lement a halál szóval, akkor kiosztott valami más sorozatot, és azok írták, és ő pedig aláírta, hogy Claire Kenneth. Tehát körülbelül ezt éri el az ember. Ide vezet a nyelvváltás. Ha az ember tényleg úgy érzi, hogy valami nagyon fontos mondanivalója van, amit talán nem is tudna más nyelven elmondani úgy, akkor bizony ajánlatos, én nem tudom másképpen mondani, ez az én tapasztalatom, ajánlatos visszatérni az anyanyelvéhez.

Kicsit még azért a francia nyelvterületen maradvá, annak ellenére, hogy nem anyanyelv, mégis a francia irodalmi közeg neked ítélte az Exupéry-díjat.

Én úgy voltam, ezt is csak utólag tudom ilyen szépen elmesélni, én úgy voltam, mint a bika, amikor beengedik az arénába. Ugye, ott 20-30 ezer ember üvölt, de az arénában nincsen senki, bemegy a bika és teljesen egyedül van, körberohangál, körülnéz, mindenki tapsol és kiabál és örül, és a bika azt hiszi, hogy győzött. És valóban, ez úgy néz ki, hogy megnyerte a csatát. Aztán egyszer csak bejön egy krapek és leszúrja. Ez a vége ugye a történetnek. Nos, hát én is valahogy így voltam ezzel. Az elején azt képzeltem, hogy nekem minden sikerül. Hiszen nagy díjat nyertem, a Saint-Exupéry-díjat, és úgy nézett ki, hogy tényleg a franciák hozzá fognak engem segíteni ahhoz, hogy francia író váljon belőlem rövid időn belül. Azután egyre nehezebbé vált a francia írás és a végén kiderült, amit már meséltem, hogy visszatérni az anyanyelvhez számomra az egyetlen lehetőség.

Visszatérni az anyanyelvhez... Puerto Ricóban.

Puerto Ricóban öten voltunk magyarok, négy író és egy olvasó. Most itthon is lassan kialakul ez az arány, mint mindnyájan tudjuk; hát nehéz volt ilyen körülmények között olvasóközönség és magyar közeg nélkül magyarul dolgozni. Az az öt magyar is általában haragban volt egymással, ez megint közismert, nem mondom ezzel semmi újdonságot senkinek, nos tehát végeredményben nagyon egyedül éreztem magam, és volt úgy, hogy hónapokig egy szót sem beszéltem magyarul senkivel. Azután valahogy kialakult egy munkamódszerem. A Szabad Európa Rádió megküldte nekem hétről hétre az itthon megjelenő új köteteket. Az új, születő irodalmat. A hatvanas és a hetvenes években végig. Ezeket én elolvastam, ezekről én írtam recenziókat, könyvismertetések, és így visszagolgoztam magam a magyar irodalomba valamiféleképpen, úgy, hogy teljesen egyedül voltam a trópuson. Mindenféle könyvre szert tettem a Szabad Európában, mert mondtam, hogy én nem hiszek Márainak, aki azt mondta, hogy majd a szókincsünk el fog szegényedni, nyelvünk meg fog kopni. Én azt írtam a mesternek, Márainak, hogy az én nyelvem pedig állandóan gazdagodik, az én magyar nyelvem a trópuson, hétről hétre, hónapról hónapra. Ezért aztán megrendeltem

a libatömésről szóló, egyéb ilyen gyakorlatiasabb, kisebb könyvsorozatokat is, aláhúzogattam benne azokat a szavakat és kifejezéseket, amiket általában nem használunk irodalmi nyelvben, és az volt az érzésem, hogy márpedig én meg fogom mutatni, hogy az én magyar nyelvem gazdagodni fog. Az pedig, hogy a nevemről nem fog leesni az ékezet, az már eleve elintézett ügy volt, mert soha nem is volt rajta.

A Györgyön azért van.

A Györgyön igen, Na jó, de én inkább a Ferdinandyra gondolok, amit nándynak mondunk, de nándynak írunk.

És azért a trópusok is gazdagodtak veled, ha jól tudom, a Puerto Ricó-i focicsapat valamilyen formában mégiscsak hozzád köthető.

Ott nem volt futball. A futballnak azért volt nagy jelentősége Puerto Ricóban, mert... Két dolgról kell itt legalább egy-egy mondatot mondanom. Az én diákjaim nagyszülei vagy dédszülei még rabszolgák voltak. Olyan fekete fiatalságot neveltem én az egyetemen, az első két évben a bevezető kurzusokban, akik nagyon kíváncsiak voltak a világra, de akik meg voltak róla győződve, hogy ők senkik. Nem volt önbizalmuk, nem hitték, hogy nekik valamiféle jelentőségük lenne. Mikor kiraktuk az Amerika-térképet a falra és mutattam, hogy hol van Puerto Rico, akkor ők azt nem is látták. Mondtam, hogy az a légy piszok, az Puerto Rico, és ezzel nagyon megbántottam őket. Utána évekbe került, amíg ezt a csúfságot helyre tudtam hozni. Megpróbáltam meggyőzni őket arról, hogy akármilyen kicsiny is az a sziget, akármilyen apró, akkora, mint a Kisalföld, és az én időmben kétmillió lakosa volt, de akármilyen kicsiny is az a sziget, az ő zenéjük, az ő táncaik, az ő költészetük az fontos, és gazdagítja a világnak a művészetét. Ez már nem vitás manapság, mert ma már mindenki tudja, hogy milyen a Puerto Ricó-i zene és a tánc, de akkor ez még nem volt ilyen nyilvánvaló. Meg kellett ezeket a fiatalokat győznöm arról, hogy ők igenis fontosak és önbizalmat kellett adnom nekik. Mikor azt mondtam, hogy tanítsunk Puerto Ricó-i történelmet, mert azt nem tanítottunk az egyetemen, akkor a dékán azt felelte nekem, hogy csak nem néger viccekkel akarod szórakoztatni a diákokat. Azt, hogy nekik saját történelmük lenne, el sem tudták képzelni. Nos, ilyen körülmények között volt fontos aztán a foci is. Az meg egy másik dolog, hogy az amerikaiaktól ők ezt a fékevesztett individualizmust lesték el. Azt lesi el mindenki először az amerikaiaktól. És akkor arról kellett őket meggyőznöm, hogy együtt sokmindent lehet csinálni. És együtt sokmindent el lehet érni. És csapatsport ott nem volt. Ők csak bokszoltak. Püfölték egymást. A futball volt az első komoly csapatsport. És azt én hoztam oda be, az egyetemi csapattal indult a futball-bajnokság Puerto Ricóban. Mégpedig azért, mert én mindig nagyon szerettem a focit. Ma is szeretem. Puskás Öcsinek írtam Madridba, és ő küldött filmeket, anyagot, még mezeket is küldtek nekünk egy nagy csomagban. Tehát a Real Madridból Puskás Öcsi lelkesítette a Puerto Ricó-i fiatalokat arra, hogy gyerünk, hajrá, legyen Puerto Ricó-i futball-bajnokság.

És hogy tudtad megszokni a Puerto Ricó-i éghajlatot?

Az semmi. Nagyon kellemes, jó meleg van egész évben. Számomra egy kicsit olyan egzotikus

volt eleinte, hogy állandóan olyan szép meleg idő van. Feleségemnek most éppolyan egzotikus, hogy itt meg állandóan olyan szép hideg van nálunk. Hát ennyi.

Eleinte azért panaszkodtál a túlzott nedvességre, páratartalomra.

Eleinte mindenre panaszkodik az ember. A menekült mentalitásához hozzátartozik, hogy eleinte az ember mindenre panaszkodik. Az ember mindig a rosszat veszi észre először, azt veszi észre, hogy őt hogyan bántják, hogy őt hogyan sértik, vele milyen rosszul bánnak, és azután lassan az évek folyamán leülepszik ez a kezdeti stádium és akkor jön rá, hogy végeredményben mégis milyen rendesek voltak velem. Puerto Ricóban panaszkodással töltöttem én is az első éveket. Azután átálltam egyre inkább a pozitív hozzáállásra, olyannyira, hogy a végén már én is a Puerto Ricó-i függetlenségért harcoló tanároknak és fiataloknak a csapatába tartoztam. Mi Amerika ellen akartuk elérni Puerto Rico függetlenségét. Ezen nem kell mosolyogni, Kalifornia is el akarta érni. Nekem még otthon megvan minden dokumentumom a kaliforniai szabadságmozgalmakról. Ők is függetlenek akartak lenni Amerikától. Még Kalifornia is, hát akkor hogy-hogy ne akartunk volna mi, Puerto Ricóiak, akik nem is voltunk Amerikának tagállama. Csak elfoglalt terület.

És mi fogadott, amikor először visszatértél? Ismert író voltál nyugaton...

És teljesen ismeretlen itthon, természetesen. Az ember azt képzei, hogy amikor hazatér egy ilyen hosszú tanulmányút után... azt képzeltem, hogy most át fogom adni azt, amit tanultam, amit tudok, és megpróbálom itthon gyümölcsöztetni. Vagyis hazahozom a madárlátta kenyeret. Az ember így képzei. Azután kiderül, hogy tulajdonképpen nincs rám szüksége itthon a világnak. Itt ők a maguk útját járják, az itthoniak a maguk módján szeretnék felfedezni a demokráciát, a nyugati életformát, és nincs rám szükségük. Ez fájdalmas egy ideig, hogy hát hazahoztam, itt van, és nem érdekel senkit; megírtam, közöltem, de soha nem volt semmiféle reakció, a legkisebb reakció sem volt az írásaimra, pedig én azért már nagyon-nagyon régen sok mindent megjósoltam, csak azután rájöttem arra, hogy nem, nem, az ember nem azért jön haza, hogy itthon fölemelje a mutatóujját és megmondja, hogy nektek pedig ezt kellett volna, így kellett volna vagy úgy kellett volna. Nem. Mi azért jövünk haza, hogy tanuljunk. Hogy megnézzük, hogy itthon ők, akik itthon maradtak, és akik végigszenvedték ezt a fél évszázadot, hogy ők hogyan keresik, és hogyan találják meg a maguk útját. Nekünk nem szabad még csak kísérletet tenni sem arra, hogy kioktassuk őket. Akármilyen bölcsnek is képzeljük magunkat. Hát ez volt a hazatérésnek a története, ebben minden benne van, amit mondtam. Végül is egy enyhe csalódás, azután múlnak az évek és az ember beletanul, beletanul a hazatérő emigránsnak a szerepébe. Én megtaláltam itthon a helyem és az az érzésem, hogy most már befejeződött ez a hosszú tanulmányút, amit egy-két évesre terveztem, mikor húszévesen elkerültem innen, és ami egy-két év helyett hát eltartott bőven hatvan évig. Befejeződött ez a tanulmányút, én most már itthon érzem magam, mintha el sem mentem volna. Ha nem lenne itt velem a karibi asszony, akit magammal hoztam a szigetvilágból, és nem figyelmeztetne néha arra, hogy vigyázat, te nem itt töltötted ezt a fél évszázadot, akkor én erről egészen meg is feledkeznék.